

Tolstoy'un mezarı başında.

Yasnaya Polyana'dan Vitebsk'e: Tolstoy-Şagal-Bahtin

Tolstoy yedi yıl sonra doğuyor Dostoyevski'den ve ondan yirmi dokuz yıl daha fazla yaşıyor. Dostoyevski ölmeden bir yıl önce, 1880 tarihli bir mektubunda, "Geçenlerde hastaydım, *Ölümler Evinden Notlar*'ı okudum. Çok şey okudum, çoğunu da unuttum; ama Puşkin dahil bütün çağdaş edebiyatta bundan daha iyi bir kitap okumamıştım. Dostoyevski'yi görürseniz, söyleyin ona," diye yazıyor. Geç bir diyalog çabası mı?

SABRİ GÜRSES

Dev Tolstoy ile Vasili Grossman kıyaslanabilir mi, *Yaşam ve Yazgı* gerçekten yirminci yüzyılın *Savaş ve Barış*'ı mı? Gecenin bir yarısı, Belarus'un Vitebsk şehrinde, Yasnaya Polyana Uluslararası Rusça Çevirmenleri Semineri'nden bir grup Rusçacı bunu tartışıyor. Ben bu kıyasın akla yatkın olmadığını, iki kitabın bambaşka olduğunu savunuyorum; Brigitte van Kann kıyasın doğru olduğunu, Grossman'ın o dönemde *Savaş ve Barış*'ı tekrar tekrar okuduğunu, savaş anlatımlarının paralellik gösterdiğini savunuyor. Bu

yıl sekizincisi düzenlenen Yasnaya Polyana Uluslararası Tolstoy ve Dünya Edebiyatı Semineri'nin fikir sahibi ve düzenleyicisi Galina Alekseyevna da van Kann'a hak veriyor, "Tolstoy büyük bir yazar, Grossman da büyük bir yazar." "Evet," diyorum, "ama ikisi bambaşka şeyler anlatıyor, Tolstoy'da savaş dışındaki düşmana karşı, Grossman'da düşmanın yeri belirsiz, içeride ve dışarıda, her yerde." *Yaşam ve Yazgı*'nin etkileyici bir sahnesini, Stalin'in geceyarısı telefonu sahnesini konuşuyoruz. "Stalin'in o telefonları çok ünlüdür," diyor Galina. Unuttuğum bir olay geliyor aklıma. "Buraya gelmeden önce bunun bir benzerini

yaşadım," diyorum, "bir ay kadar önce gece evde oturuyorduk, oğlumuzu yeni uyutmuştuk, dinleniyorduk. Kapı peş peşe çaldı, karım kapıya gidip zilin ekranına baktı, salondan seyrediyordum onu, bana dönüp, 'Polis, bir sürü polis,' dedi, yanına gittim, ekrandaki polis, 'Hemen açın kapıyı,' dedi. Zile bastık, koşarak bir sürü polis girdi apartmana, birbirimize baktık, kucaklaştık, birbirimizi sakinleştirmeye çalışıp vedalaştık. Çünkü geçmişte bizim ailelerimiz de yaşamıştı böyle şeyler. Sonra polisin yanlış apartmana geldiği, bir hırsızın peşinde oldukları anlaşıldı." Ne yaşadığımızı hiç ayrıntıya gerek olmadan

Tolstoy çift sürüyor, Ressam Repin'in resmi, 1907

anladı Rusçacılar, ama sordular: “Türkiye’de böyle şeyler oluyor mu şimdi?” Ülkede birçok gazetecinin, yazarn, resmi görevlinin tıpkı Stalin dönemindeki gibi tutuklu olduğunu anlatmaya çalıştım. Hiçbir şey bilmiyorlardı.

Yasnaya Polyana Uluslararası Rusça Çevirmenleri Semineri bu yıl yedinci kez yapıldı. Seminerin fikir sahibi Meksikalı çokdilli çevirmen Selma Ancira. Ancira yedi yıldır çeşitli ülkelerdeki Rusça çevirmenlerini saptayıp bu seminerde buluşturuyor. Onun ifadesiyle “ortak dertleri, ortak mutlulukları paylaşmak” üzere. Her yıl konuşmalar, sunumlarla birlikte çeviri atölyesi yapılıyor, film seyrediliyor, şarkılar söyleniyor, bir başka Rus sanatçının müzesine, yaşadığı yere yolculuk yapılıyor. Bu yıl hedef Belarus’un Vitebsk şehrinde doğan Chagall’ın, ya da Rusçasıyla Şagal’in müzesi oldu. Böylece Bosna, Brezilya, İngiltere, Almanya, İspanya, İtalya,

Meksika, Rusya, Sırbistan, Türkiye, Fransa, Çekoslovakya ve Japonya’dan çevirmenler Moskova’nın kuzeyindeki Tula bölgesinde, Yasnaya Polyana’da buluştu ve böylece sonunda kendimizi Vitebsk’te bulduk.

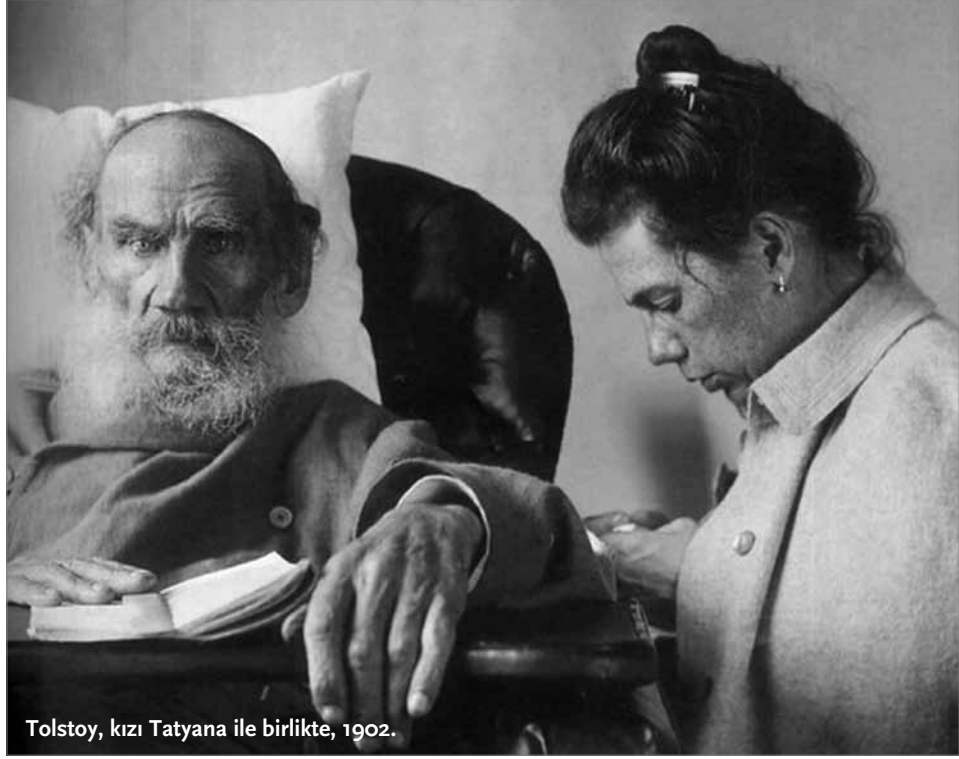
Yasnaya Polyana’nın dünyanın bütün Rusça çevirmenleri için buluşma noktası olması şaşırtıcı değil, çünkü Sabahattin Ali’nin bir keresinde (Nâzım Hikmet’in aktarımına göre) dediği gibi, Rusça, “Lenin ve Tolstoy’un dili” Rusça hakkında konuşmaya başlayınca söz dönüp dolaşıp Lev Nikolayeviç Tolstoy’a geliyor ister istemez. Rus klasik edebiyatını uluslararası dolaşıma sokan İvan Sergeyeviç Turgenyev ve ilk çevirmenler oldu kuşkusuz, ama akıl almaz bir çiftliğin sahibi olan maceracı ve çocuklu bir ruha sahip bu edebiyatçı olmasaydı, sözgelimi sadece Dostoyevski etkisiyle Rus edebiyatı yine dünyayı sarsıcı bir etki yaratır mıydı? Anlamsız bir soru, ama daha yaşadığı dönemde

iktidarı böylesine sarsan bir başka yazar yok herhalde. Grossman ile kıyas bu yüzden de yanıltıcı, Grossman kitabını yayımlatamazken, Tolstoy’un *Savaş ve Barış*’ı onun militarizm ve iktidar analiz ve eleştirisinin bir anıtı olarak kendi zamanında okunuyor, etki yaratıyor. Dönemin bir Paris gazetesinde yayımlanan, Çar ile Tolstoy’u kıyaslayan karikatür çok çarpıcı bir örnek: Çarın kendisini nasıl hissettiğini düşünmek zor. Bu nedenle Yasnaya Polyana’da, Tolstoy’un yüzyıl önce yaşadığı çiftlikte olmak, çevirmenlerin ve hayranların o zaman da içinde gezindiği evde, patikalarda olmak tuhaf duygular yaratıyor insanda. Tolstoy’u, orada kurduğu okulun çocuklarıyla birlikte gösteren bir fotoğraf var – tereddütsüz, o çocuklar gibiyiz orada, Rus dilini, Tolstoy’un dilini öğrenmişiz, onun sözünü yayıyoruz. Bu arada Tolstoy’un kütüphanesi genişliyor, varlığını sürdürüyor. Türkçedeki ilk çevirilerini, Olga Lebedyeva’nın

çevirilerini orada bulmak mümkün ve seminerin bir de kitap hediye etme bölümü var; ben orada, yayına hazırlanmasına katkıda bulunduğum, Nâzım Hikmet'in Zeki Baştuğrul'a yaptığı *Savaş ve Barış* çevirisini, Nâzım Hikmet'in çevirisi olduğunu söyleyerek armağan ediyorum.

Nâzım Hikmet'in isminin hâlâ büyüklüğü bir etki yarattığını ve bunun insanın ruhunu okşadığını söylemekte yarar var. Sabahattin Ali'nin Bulgaristan sınırında öldürüldüğü sırada yanında bir Almanca *Yevgeni Onegin* çevirisi olduğunu –muhtemelen onu okuduğunu– anlattığım konuşmamda Nâzım Hikmet adını anmam birçok yüzde ortak bir ışıltı yaratıyor. İtalyan felsefeci Maria Candida Ghidini onu okumuş, Ancira okumuş, şair Annalisa Aleva tanıyor, yazar İrina Zorina tanıyor, ama en çarpıcı bilgi Brezilyalı araştırmacı Bruno Gomide'den geliyor: Bruno, Brezilya'daki ilk çeviribilim bölümünü kuran kişinin ilk yazısının Nâzım Hikmet'in "İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu?" adlı oyunu hakkında bir tanıtım yazısı olduğunu anlatıyor. Çevirmenler ve yazarlar ülke ülke, satranç tahtasında gezer gibi geziyor Yasnaya Polyana'da.

Gomide'nin konuşması bu satranç tahtasının hasım tarafını anlatıyor. Rus klasik edebiyatının bugün bize ulaşan imgesi oldukça bulanık aslında, Sovyet döneminin yüklediği anlamlardan ayrışabilmiş değil. Bu her açıdan böyle: hem Sovyet döneminde yapılmış klasik edebiyat eseri baskılarından (birçoğu Sovyet önsözü ya da kim bilir belki sansürü içeren baskılardan) yapılmış çevirileri okuyoruz çoğunlukla, hem de Sovyet döneminde

minde yaratılan, gerçekçi Rus-Sovyet edebiyatı imgesiyle yüklüydü. Rus edebiyatı ve sanatının Sovyet iktidar tarafından onaylanmamış edebiyatını hâlâ aktarabilmiş değiliz – ama bu da sadece Türkçenin bir sorunu değil. Gomide, David Viygotski adlı şaşırtıcı çevirmeni anlatıyor: Lev Viygotski'nin ağabeyi olan ve birçok fikirle onu etkilemiş olan bu deneysel yazar, şair ve çevirmenin yirmi bir dilden çeviri yaptığı biliniyormuş – birçok dilden şiir antolojisi yapan, hazırladığı antoloji için Latin Amerika yazarlarıyla mektuplaşan ilk Rus olan Viygotski, 1938'de, kırk beş yaşında "Çevirmenler/Yazarlar Davası" denen bir süreçte tutuklanıyor ve 1943'ten sonra ondan bir daha haber alınmıyor. 1930'lar

Rus avangardının bastırılıp yerine sosyalist gerçekçiliğin çıkarıldığı bir dönem ve çarpıcı bir şekilde, Sabahattin Ali ve Nâzım Hikmet gibi Türkiye'nin "gerçekçi avangardları" için Türkiye'de, Ruslar için Rusya'da yaşamak zorlaşıyor bu dönemde – Tolstoy her iki iktidar için de büyük bir yazar, iktidarlar kendi gerçekçilerini sevmiyorlar.

Bu yılın çeviri atölyesinin Vitali Şentalinski'nin son şiir kitabına ayrılmış olması iyi bir rastlantı oldu bu yüzden. Şentalinski, Sovyet dağılmasından sonra KGB arşivlerine giren ve edebiyatçılarla ilgili belgeleri günışığına çıkaran ilk yazar. Özgürlüğün Köleleri, Sokrat'ın İhbarı, Cezasız Suç gibi kitaplarıyla Bulgakov'un *Üstat ile*

Birçok dilden şiir antolojisi yapan, hazırladığı antoloji için Latin Amerika yazarlarıyla mektuplaşan ilk Rus olan Viygotski, 1938'de, kırk beş yaşında "Çevirmenler/Yazarlar Davası" denen bir süreçte tutuklanıyor ve 1943'ten sonra ondan bir daha haber alınmıyor. Sabahattin Ali ve Nâzım Hikmet gibi Türkiye'nin "gerçekçi avangardları" için Türkiye'de, Ruslar için Rusya'da yaşamak zorlaşıyor bu dönemde.

Tolstoy, Yasnaya Polyana'da torunlarıyla.

Margarita'yı neden yayımlayamadığından Babel'in işkencesine dek birçok olayı önemli ölçüde aydınlatmış – Sibiry folkloru ve müziği uzmanı kansı Tatyana Şentalinski'yle birlikte Sibiry'da uzun yıllar yaşamışlar. *Literaturnaya Gazeta* dergisinin kitap eleştirmenlerinden Tatyana Şabayeva'nın çevirmen-editör ilişkilerini, yayın sorun ve hatalarını ele alan konuşması sırasında seminerdeki hemen herkes yaşadığı olaylarla katkıda bulunurken Şentalinski de geçmiş dönemlerdeki, Pasternak'ın Shakespeare çevirdiği ve Ahmatova'nın yayıncı bulamadığı dönemdeki örnekleri hatırlatıyor.

Çek Cumhuriyeti'nden Milan Dvorak çarpıcı bir karakter. Konuşmalar sırasında yaptığı tane tane, tok sesli yorumlarla nedense Stanislav Lem'i hatırlatıyor (herhalde Bosnalı çevirmen Jarko Mileniç'in de bilimkurgu yazarı olması yüzünden, Balkanlardan gelenlerin bilimle ve bilimkurguyla

ilgilendiği izlenimine kapılıyorum). Lermontov'un *Demon* şiirini çevirirken, şiirin eski, beğenilen bir çevirisi olması yüzünden tereddüt ettiğini, sonra farklı bir çeviri yarattığını düşünerek çevirdiğini anlatınca, tanıdık bir iklimde buluyorum kendimi. Çekçede intihal klasik eser çevirisiyle karşılaşmıştım, soruyu pek anlayamıyorum, Türkiye'de ne kadar yoğun olduğunu anlatmakta güçlük çekiyorum. Anladığım kadarıyla oradaki hiçbir ülkede Türkiye'deki yoğunlukta yok bu olgu. Ama Japon tiyatro araştırmacısı Yoko Yeda'nın yayıneviyle sözleşme yapmadığını, son ana kadar telif ücreti alıp almayacağını bilmediğini öğrenmek ilginç; Yelena Kalaşnikova'nın Sevgiyle Rusça Söylemek adlı, çevirmenlerle söyleşiler kitabını tanıttığı konuşması, durumun Rusya'da da eskiye göre kötüye gittiğini düşündürüyor.

Ama kültürü bu şekilde, maddi

gerekçelerle değerlendirmenin yersizliği, daha sonra, Belarus'a gittiğimiz zaman, Vitebsk'te Şagal Müzesi'nin yöneticisi Lyudmila Hmelinskaya'yı dinlerken belirginleşiyor. Vitebsk'in, Belarus'un bu sakin şehrinin Rus avangardının merkezi haline gelmesi inanılmaz bir hikâye: Genç Rus Yahudisi Şagal resim yapmaya başlıyor, kendine özgü, masalsi üslubuyla hep Vitebsk hayatını resmediyor, Petersburg'da eğitim alıp Paris'e gidiyor, gerçeküstücülerini etkiliyor, sevgiliyle evlenmek için şehrine dönüyor, devrim oluyor, Lunaçarski Şagal'ı Vitebsk'te kültür komiseri olarak görevlendiriyor, Şagal Vitebsk'e avangardları çağırıyor, Aleksandr Romm'dan Robert Falk'a dek tam bir kültür karnavalı başlıyor Vitebsk'te, ama bir süre sonra gelen Maleviç'in etkisi baskın çıkınca gidiyor Şagal. Hmelinskaya, Paris'te kitap illüstrasyonu yapması istenince Gogol'ün Ölü

Tolstoy'un Yasnaya Polyana'daki çalışma odası.

Canlar'ımı Şagal'in kendisinin seçtiğini anlatıyor ve müzede bu illüstrasyonların Japon kâğıdına yapılmış orijinaleri var.

İşin çarpıcı yanı, Şagal giderken şehrin başka bir kıyasına Bahtin'in gelmiş olması. Tolstoy'dan çıkıp Bahtin'e varmak beklenmedik bir şey, çünkü Bahtin'in gözde yazarı, tuhaf bir şekilde Tolstoy'la hiç görüşmemiş olan Dostoyevski. Bahtin 1921 yılında Peterburg'daki açıktan kaçmak için Voloşinov'un davetini kabul ediyor, önce Vitebsk yakınlarındaki bir köyde öğretmen oluyor, sonra Vitebsk'e gelip Pedagoji Enstitüsü'nde çalışıyor, evleniyor. Şagal'la birlikte kültür komiserliğinde çalışan Medvedyev ve Voloşinov'un da katıldığı Bahtin Çevresi böyle oluşuyor – ilk kez burada yazılıyor kahraman, karna-

val ve Dostoyevski ile ilgili metinler. Tolstoy-Dostoyevski ilişkisi için, "aynı salonda bulunmuşlar, ama konuşmamışlar – ama Tolstoy onun yazdıklarını beğendiğini yazıyor," diyor Galina Alekseyevna. Bahtin'in Tolstoy'u monolog, Dostoyevski'yi diyalog eğilimli bir yazar olarak karşılaştırmasında haklılık var olasılıkla: Tolstoy yedi yıl sonra doğuyor Dostoyevski'den ve ondan yirmi dokuz yıl daha fazla yaşıyor. Dostoyevski ölmeden bir yıl önce, 1880 tarihli bir mektubunda, "Geçenlerde hastaydım, Ölümler Evinden Notlar'ı okudum. Çok şey okudum, çoğunu da unuttum; ama Puşkin dahil bütün çağdaş edebiyatta bundan daha iyi bir kitap okumamıştım. Dostoyevski'yi görürseniz, söyleyin ona," diye yazıyor. Geç bir diyalog çabası mı?

Kreutzer Sonata'dan çıkmış gibi bir trenle Moskova'ya dönerken, Galina Alekseyevna'ya Tolstoy hayattayken Yasnaya Polyana'ya Türkiye'den gelen kimse olmuş mu diye soruyorum. Bilinen biri yok. Elif Batuman'ı okuyup okumadığını sorduğumda da, "Tolstoy'u Kim Öldürdü?" adlı gülünç öyküsünü dergide okuduğunu söylemişti gülümseyerek, ama buruk bir havayla. Batuman'ı çevirirken düşünmemiştim, ama bütün neşesine rağmen, gerçekten de Yasnaya Polyana için iyi bir giriş öyküsü değil belki de. Peki ne var başka? Tolstoy zamanında resmi kilisenin dayattığı din biçimine karşı çıkmış, kendi Ortodoksluğunu savunmuştu. Türkiye'de yaratılan kilisenin, resmi caminin dayattığı din biçimi karşısındaki koyu sessizliği, çaresiz halleri nasıl açıklamalı? Tolstoy'u hâlâ tanımadığımızı, onun ruhsal mücadelesinden bir şey öğrenemediğimizi mi düşünmeli? Bilmiyorum. Ama insanın, dilin seyahati mucizevi bir sarmal – Selma Ancira'nın soyadı Ankara'dan geliyor, ataları 1492'de İspanya'dan sürülen bir Yahudi ailesi, daha sonra Latin Amerika'ya gitmişler, Selma Moskova'da Rus dili ve edebiyatı eğitimi almış, birçok Rus yazar çevirmiş, ardından Yunanca öğrenmiş, Seferis ve Ritsos çevirmiş, çevireceği yazarlar için seyahat etmeyi seviyor ve şimdi Rusça çevirmenlerini buluşturuyor. En son çevirdiği Maria Yordanidu'nun *Loksandra* kitabı onu İstanbul'a getirmiş. "Yemekleriniz bir harika," diyor, "imambayıldı mükemmel." "Anlamını biliyor musun," diye soruyorum. "Biliyorum," diyor. Gültüyoruz. Tuhaf bir şekilde, imamı bayıltabilen bir dilin anadilim olmasından, halkımdan gurur ve umut duyuyorum (annemin İstanbul'da, Çapa'da ölümler istediği son yemeğin o olmasını, orada sokak sokak gezip zeytinyağlı yemek yapan bir yer bulamadığımı unuttuyorum) – keşke Tolstoy da yemiş olsaydı imambayıldı, eminim çok güler, çok eğlenir, hatta onun için bir öykü yazardı. ■